

Ananiasz Zajączkowski w Azerbejdżanie

Aygün Ismayilova

Uniwersytet Warszawski
Wydział Orientalistyczny

Ананий Зайончковский в Азербайджане

Резюме: Статья посвящена описанию научных командировок выдающегося польского востоковеда-тюрколога, профессора Варшавского университета Ананияша Зайончковского в Азербайджан. Автор в журнале „Przegląd Orientalistyczny” и в архиве Варшавского Университета нашла 4 документированные сообщения о его поездках с 1956 по 1969 гг. в эту страну. В статье перечислены темы научных публикаций, с которыми проф. Зайончковский выступал перед азербайджанскими учеными и подан текст двух заявлений ученого с просьбой о предоставлении научного отпуска на время командировок в Азербайджан. Представленная информация также показывает, что азербайджанские коллеги были глубоко заинтересованы научными исследованиями польского ученого в области диалектологии тюркских языков и его вкладом в развитие польской востоковедческой науки.

Ключевые слова: Ананий Александрович Зайончковский, Азербайджан, научная командировка, тюркология в Варшаве, тюркология в Азербайджане

Azerbejdżan mógł być interesujący dla Ananiasza Zajączkowskiego z wielu względów. Jako obywatel Polski mógł w nim odnaleźć ślady rodaków, którzy na stale wpisali się w historię tego państwa. Do dziś na ulicach Baku można zobaczyć secesyjne i neogotyckie kamienice wzniesione przez polskich architektów,

takich jak Józef Gosławski, Józef Płoszko czy Eugeniusz Skibiński¹. Jako Karaima, Azerbejdżan mógł go interesować pod kątem historycznym, gdyż ziemie tego kraju wchodziły w skład państwa Chazarów, w których to upatrywał przodków Karaimów. Wreszcie jako mieszkaniec państwa bloku wschodniego mógł dużo łatwiej, przynajmniej w teorii, wyjechać do Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej niż do niepodległej Turcji. Z Azerbejdżanem wiązały go również zainteresowania naukowe dotyczące twórczości Nizamiiego – A. Zajączkowski opublikował dwie wersje słynnego poematu *Husräv-u Širin*, pochodząca z terenów Złotej Ordy² i osmańsko-turecką³. Ta pierwsza publikacja, zawierająca oprócz facsimile i opisu manuskryptu także transkrypcję tekstu oraz słownik, uznawana jest za wybitne dzieło polskiego turkologa⁴.

W pracach Ananiasza Zajączkowskiego były poruszane również zagadnienia dotyczące języka azerbejdżańskiego. Dwa jego artykuły ukazały się w Azerbejdżanie. Pierwszy, pt. *Voprosy dialektologii tiurkskich jazykov*, został

¹ T. Świętochowski, *Azerbejdżan*, Warszawa 2006, s. 39. Zob. *Polacy w Azerbejdżanie*, red. E. Walewander, Lublin 2003; A. Chodubski, *Polacy w Azerbejdżanie*, Toruń 2004; R. Elczyn Gyzy Mustafajewa, *Rola polskich architektów w kształtowaniu architektury miasta Baku na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 2014.

² A. Zajączkowski, *Najstarsza wersja turecka Husräv-u Širin Qutba*, cz. I Tekst i cz. II Facsimile, Warszawa 1958, cz. III Słownik, Warszawa 1961. Por. tegoż *Starejšaja tjurkskaja versija poematy Chosrev-u-Širin Kutba*, [w:] *Charisteria Orientalia* [Festschrift Jan Rypka], Praha 1956, s. 387-396; tegoż, *Opis žaloby (jas) w tureckiej wersji poematu Husrev-u Širin ze Złotej Ordy*, „Rocznik Orientalistyczny”, 1957, t. 21, s. 517-526; tegoż, *Die früehste türkische Version des Werkes Husrev-u Širin von Qutb*, [w:] *Akten des Vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten-Kongresses München, 28. August bis 4. September 1957*, Wiesbaden 1959, s. 412-417; tegoż, *Kutb'un Hüsrev ü Širin adlı eseri hakkında*, [w:] *VIII. Türk Dili Kurultayında okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, T.D.K., Ankara 1960, s. 159-164; tegoż, *Studia nad stylistyką i poetyką tureckiej wersji Husräv-u Širin Qutba. I. Powtarzanie zwrotów stylistycznych*, „Rocznik Orientalistyczny” 1961, t. 25/1, s. 31-82, II. *Paralelizm w obrazowaniu a układ dwudzielny wiersza*, „Rocznik Orientalistyczny”, 1963, t. 27/1, s. 7-44.

³ A. Zajączkowski, *Poemat irański Husräv-u Širin w wersji osmańsko-tureckiej Šeyhi*, Warszawa 1963.

⁴ A. Sulimowicz, *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań*, [w:] *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012, s. 125.

opublikowany w roku 1958⁵, drugi zaś, noszący tytuł *Srednevekoweje pamjatniki kipčakskogo jazyka* w roku 1964⁶.

Kwestia azerbejdżańska leżała w kręgu zainteresowania polskiej – w szczególności zaś warszawskiej – orientalistyki. Warto wspomnieć w tym miejscu chociażby o organizacji wydarzeń kulturalnych dotyczących Azerbejdżanu, takich jak dni tego kraju, o których czytamy w kronice „Przeglądu Orientalistycznego”: „W ramach dni kultury Azerbejdżanu, obchodzonych w Polsce w drugiej połowie czerwca 1969 roku, odbyły się w Warszawie dwie imprezy artystyczne. Jedną była zorganizowana w domu Kultury Radzieckiej wystawa obejmująca malarstwo współczesne i rzeźbę wybitnych twórców azerbejdżańskich, drugą – koncert w wykonaniu kameralnej orkiestry azerbejdżańskiego radia, z udziałem solistów opery i baletu z Baku”⁷.

Zachodziła też wymiana myśli między nauką azerbejdżańską i polską, czego przykładem mogą być zarówno podróże naukowe Ananiasza Zajączkowskiego, jak i wizyty azerbejdżańskich naukowców w Polsce. Przykładem tego może być przyjazd do Warszawy 12 października 1955 r. na Sesję Naukową poświęconą pięćdziesiątej rocznicy rewolucji 1905 roku, członka Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR, znanego azerbejdżańskiego iranisty, prof. Əbdülkərim Əlizadə, który w Zakładzie Orientalistyki PAN wygłosił referat na temat wpływu pierwszej rewolucji rosyjskiej na kształtowanie się myśli społecznej i życia kulturalnego w Azerbejdżanie. Orientaliści z ośrodka warszawskiego wysłuchali referatu prof. Əlizadə, w którym przedstawił strukturę organizacyjną Wydziału Nauk Społecznych Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR oraz działalność naukową i wydawniczą poszczególnych placówek naukowych.

Prof. Ananiasz Zajączkowski odbył kilka podróży do Azerbejdżanu. W dziale „Przeglądu Orientalistycznego” zatytułowanym „Kronika z życia naukowego na polu orientalistyki” oraz w aktach Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego odnalazłam informacje na temat czterech wyjazdów Ananiasza Zajączkowskiego do Azerbejdżanu:

- od 8 listopada do 20 grudnia 1956 r. – podróż naukowa.
- od 26 listopada do 10 grudnia 1963 r. – podróż naukowa.

⁵ A. Zajączkowski, *Voprosy dialektologii tjurkskich jazykov*, „Trudy Instituta Literatury i Jazyka Nizami”, 1958, t. 2, s. 132–134.

⁶ A. Zajączkowski, *Srednevekoweje pamjatniki kipčakskogo jazyka*, „Izvestija Akademii Nauk Azerbajdżanskoj SSR”, 1964, t. 2, s. 123–129.

⁷ *Kronika z życia naukowego na polu orientalistyki*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1969, nr 4 (76), s. 80.

- od 1 do 10 października 1965 r. – konferencja.
- od 25 października do 6 listopada 1969 r. – delegacja oficjalna na zaproszenie rektora Państwowego Uniwersytetu Azerbejdżańskiego.

Pierwszy wyjazd do Azerbejdżanu miał miejsce w ramach podróży naukowej uczonego do Związku Radzieckiego w 1956 r., która trwała od 8 listopada do 20 grudnia (w czasie jej trwania w dniach 21.11–27.11 prof. A. Zajączkowski przebywał w Leningradzie). W trakcie pobytu w Baku na zaproszenie Instytutu Literatury i Języka im. Nizamię Azerbejdżańskiej Akademii Nauk w dniach 10–13 grudnia 1956 r. wziął udział w zjeździe poświęconym sprawom dialektologii języków tureckich. Swoje refleksje o tym wydarzeniu zawarł w sprawozdaniu opublikowanym w „Przeglądzie Orientalistycznym”⁸. Podkreślając znaczenie dla badaczy takich międzynarodowych spotkań jako okazji do osobistych spotkań i wymiany poglądów oraz publikacji, A. Zajączkowski stwierdził, że choć „konferencja koordynacyjna do spraw dialektologii tureckiej”, jak brzmiała jej nazwa oficjalna, była pomyślana jako narada lokalna, wzięli w niej udział naukowcy z 11 radzieckich ośrodków turkologicznych tak ogólnokrajowych, jak i regionalnych, prowadzących ożywioną działalność wydawniczą, niestety, rzadko znaną turkologom z innych krajów. „Jeśli się doda, że w kontaktach osobistych z kolegami z tych ośrodków można było się dowiedzieć, a często – dzięki wyjątkowej uczynności delegatów – otrzymać nader rzadkie a cenne dla dialektologii tureckiej prace, stanie się jasnym znaczenie takiego spotkania dla turkologa, nieraz odciętego od informacji o bogatym dorobku miejscowej, regionalnej turkologii” – zauważał⁹. Z wyjazdu tego prof. Zajączkowski przywiózł pokaźny zbiór publikacji, zwłaszcza tych dotyczących zagadnień języka azerbejdżańskiego – ich listę zamieścił we wspomnianym sprawozdaniu.

Poza udziałem w konferencji dialektologicznej prof. Ananiasz Zajączkowski na zaproszenie Instytutu Wschodoznawstwa Akademii Nauk przedstawił dwa odczyty: 16 listopada 1956 r. w sekcji Bliskiego i Środkowego Wschodu wykład na temat: „Najważniejsze prace polskie z zakresu arabistyki, iranistyki i turkologii w latach 1940–1956”. Referat ten ukazał się potem w czasopiśmie „Sovetskoe

⁸ A. Zajączkowski, *Refleksje pokongresowe (Baku 1956, Taszkent 1957, Ankarą 1957, Monachium 1957)*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1958, nr 1 (25), s. 17–44.

⁹ Tamże, s. 21.

Vostokovedenie”¹⁰. Drugi wykład odbył się 19 listopada w sekcji Turcji. Tytuł wykładu brzmiał: „Uwagi o współczesnym tureckim języku literackim”.

Program pobytu obejmował także inne wystąpienia. Na zaproszenie Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SSR w sali Akademii prof. Zajączkowski wygłosił odczyt pod tytułem: „Pewne zjawiska zachodzące we współczesnym języku tureckim”. Zaś 13 grudnia podejmowany przez rektora Uniwersytetu w Baku wziął udział w spotkaniu ze studentami tego uniwersytetu, podczas którego wygłosił przemówienie w języku tureckim¹¹.

Drugi wyjazd odbył się na przełomie listopada i grudnia 1963 r. W teczce osobowej przechowywanej w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego znalazłam podanie skierowane przez Ananiasza Zajączkowskiego do rektora o udzielenie mu urlopu naukowego na czas wyjazdu: „W związku z wyjazdem służbowym z ramienia Zakładu Orientalistyki PAN do ZSRR na dwutygodniowy pobyt do Azerbejdżańskiej Akademii Nauk, uprzejmie proszę Pana Dziekana o udzielenie mi urlopu na czas od 26 listopada do 10 grudnia 1963 r. włącznie. Na czas mej dwutygodniowej nieobecności upoważniam doc. Józefa Bielawskiego do pełnienia obowiązków Kierownika Katedry”¹².

Trzeci wyjazd odbył się w roku 1965. 1 października prof. Ananiasz Zajączkowski przyjechał do Azerbejdżanu przez Moskwę i do 10 października przebywał w Baku na Piątej Wszechzwiązkowej Konferencji Turkologicznej. Wygłosił na niej referat pod tytułem: „Muħaddimat aladab” Zamachszariego podług najstarszego rękopisu z 665 roku hidżry”. Przy okazji pobytu uczonego w Azerbejdżanie Radio Baku nadało przemówienie prof. Zajączkowskiego w języku tureckim, zaś dziennik „Baku” w numerze z 9 października zamieścił wywiad z uczonym pt.: „Przyjaźń sięgająca czasów Mickiewicza”¹³.

Czwarty wyjazd miał miejsce w dniach 25 października – 6 listopada 1969 r. i odbył się na zaproszenie rektora Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Państwowego w Baku. A. Zajączkowski udał się tam jako przedstawiciel Uniwersytetu Warszawskiego. Polski uczoney wziął udział w uroczystościach jubileuszu 50lecia bakijskiej uczelni, odbył szereg spotkań z naukowcami radzieckimi oraz wygłosił kilka przemówień, z których jedno było transmitowane przez

¹⁰ A. Zajączkowski, *O nekotorych rabotach v pol'skom vostokovedenii v oblasti tjurkologii, arabistiki i iranistiki (1949-1956)*, „Sovetskoe Vostokovedenie” nr 2, 1957, s. 159–160.

¹¹ *Kronika z życia naukowego na polu orientalistyki*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1957, nr 2 (22), s. 234–235.

¹² Pismo z dnia 21 listopada 1963 roku, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

¹³ *Kronika z życia naukowego na polu orientalistyki*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1966, nr 1 (57), s. 83.

radio, zaś pozostałe trzy opublikowała prasa radziecka¹⁴. Refleksjami z pobytu na uniwersytecie w Baku podzielił się w wywiadzie udzielonym M. Sieczkowskiemu, dziennikarzowi tygodnika „Przyjaźń”. Tak opisał w nim swoje związki z Azerbejdżanem i kontakty z tamtejszymi naukowcami: „Jeszcze przed wojną w bibliotece w Paryżu, odnalazłem jeden z rękopisów poematu wielkiego poety azerbejdżańskiego Nizami pt. „Khusrau i Szirin”. Pracowałem nad nim i opublikowałem go w Polsce. Z okresu lat 1924–1925 datują się moje kontakty z akademikiem Sziralijewem¹⁵, który przyjeżdżał do Polski. Gościł też u nas znawca narodów Bliskiego i Dalekiego Wschodu, akademik Sumbat-Zade¹⁶, utrzymując też kontakty z Farchadem Zeinałowem¹⁷, A. Abdułajewem¹⁸ i innymi. Po raz pierwszy byłem w Azerbejdżanie w roku 1956 jako oficjalny gość Akademii na konferencji naukowej poświęconej problemom tureckiej grupy językowej, W następnych latach również odwiedzałem tę republikę. Wykładałem też na Uniwersytecie w Baku”¹⁹.

W teczce osobowej A. Zajączkowskiego odnalazłam prośbę wystosowaną przez prorektora Czesława Kupisiewicza do Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (Departament Studiów Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych) o umożliwienie Zajączkowskiemu odbycia wspomnianej podróży:

„Uprzejmie zawiadamiam, że w dniu wczorajszym Rektor Uczelni Prof. Dr Z. Rybicki i Prof. Dr Ananiasz Zajączkowski – Kierownik Zakładu Turkologii i Iranistyki Instytutu Orientalistycznego, otrzymali zaproszenie od Rektora Państwowego Uniwersytetu Azerbejdżańskiego w Baku do wzięcia udziału w uroczystościach jubileuszowych z okazji 50-lecia tej uczelni jako goście honorowi.

Uroczystości te odbędą się od 28.10 bieżącego roku do 2.11. Biorąc pod uwagę fakt, że jest to jeden z najstarszych i najpoważniejszych uniwersytetów radzieckich (nie Bakiński, lecz Republikański Azerbejdżański) oraz ze względu na tradycję współpracy między turkologią polską a azerbejdżańską i związki między

¹⁴ *Kronika z życia naukowego na polu orientalistyki*, „Przegląd Orientalistyczny” 1970, nr 2 (74), s. 172.

¹⁵ Məmmədəğa Şirəli oğlu Şirəliyev (1909–1991), azerbejdżański turkolog, językoznawca.

¹⁶ Əlisöhbət Sumbatzadə (1907–1922), azerbejdżański historyk orientalista.

¹⁷ Fərhad Ramazan oğlu Zeynalov (1929–1984), azerbejdżański turkolog, językoznawca.

¹⁸ Əlövsət Zakir oğlu Abdullayev (1920–1993), azerbejdżański filolog orientalista.

¹⁹ M. Sieczkowski, *50-lecie Azerbejdżańskiego Uniwersytetu w Baku*, „Przyjaźń” rozmawia z prof. dr Ananiaszem Zajączkowskim, „Przyjaźń”, nr 51 (1090), Warszawa 21 grudnia 1969 r., s. 11.

nauką polską i radziecką – Rektorat prosi o dolożenie starań dla zrealizowania wyjazdu Prof. Dr Ananiasza Zajączkowskiego, który reprezentowałby naszą Uczelnię na tych uroczystościach. Koszty pobytu łącznie z kosztami podróży na terenie ZSSR, ponosi Uniwersytet Azerbejdżański w Baku²⁰.

Jak wynika z podanych wyżej informacji, prof. Ananiasz Zajączkowski był na tyle zainteresowany Azerbejdżanem, jego językiem i kulturą, współpracą z azerbejdżańską turkologią, że po pierwszej w nim bytności jeszcze trzykrotnie doń powracał. Popularyzował również wiedzę o tym kraju w Polsce²¹. Był autorem hasła *Azerbejdżańska literatura* w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej²². W tygodniku „Przyjaźń” opublikował artykuł poświęcony Samedowi Wurgunowi, znanemu azerbejdżańskiemu poecie. Napisał w nim:

„Wśród związkowych republik radzieckich jedno z najbardziej poczesnych miejsc zajmuje Azerbejdżan. Kraj ten może się poszczycić wielowiekową kulturą, a dzieje piśmiennictwa azerbejdżańskiego szeroko rozgłosiły nazwiska takich koryfeuszy literatury, a zwłaszcza poezji orientalnej, jak Nizami, Fuzuli i inni. Język azerbejdżański należy do grupy języków tzw. tureckich, czyli – zgodnie z nomenklaturą przyjętą w nauce polskiej – tureckich. Ale mistrzowie pióra z Azerbejdżanu tworzyli także w języku irańskim i te utwory rozślawiły takich poetów jak Nizami daleko poza granicami kraju ojczystego, w Iranie, Azji Mniejszej, Azji Środkowej, Indiach i dalszych obszarach Bliskiego i Środkowego Wschodu²³.

Azerbejdżańskim przysłowiom poświęcił artykuł w „Przeglądzie Orientalistycznym”, gdzie omówił ich formę, zakres pojęciowy oraz podobieństwa i różnice w stosunku do przysłów tureckich²⁴. Poczynił przy tym uwagi nad elementami folkloru tureckiego w języku poetyckim Nizamiego i powiązaniach pochodzącego z Azerbejdżanu poety z rodzimą kulturą²⁵.

²⁰ Pismo z dnia 2 października 1969 r., Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

²¹ B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Azerbejdżanu*, Wrocław 1987, s. 239.

²² *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. I *A-Ble*, Warszawa 1962, s. 505.

²³ A. Zajączkowski, *Samed Wurgun – piewca Azerbejdżanu*, „Przyjaźń”, nr 24 (386), Warszawa, 17 czerwca 1956 r., s. 5.

²⁴ A. Zajączkowski, *O przysłowiać tureckich i azerbejdżańskich*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1957, nr 4 (24), s. 371–396.

²⁵ Por. też A. Zajączkowski, *Ze studiów nad twórczością Nizamiego a folklorem tureckim. I. Przysłowia tureckie Husrev-u Širin (w perskim oryginale Nizamiego i wersji złotoordowej Qutba)*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Nauk”, 1958, z. 1, s. 84–92.

We wspomnianym wcześniej wywiadzie podkreślał znaczenie Azerbejdżanu dla turkologii:

„Azerbejdżan ma tu rolę szczególną. Ambicje te [chodzi o rolę nauki azerbejdżańskiej w stosunku do wszystkich narodów tureckiej grupy językowej – przyp. autorki] są uzasadnione i mają długą tradycję. Alfabet łaciński, którym dziś posługują się Turcy, powstał pod wpływem pisowni wprowadzonej w Azerbejdżanie, kiedy to najpierw grafię arabską zmieniono na alfabet łaciński, a potem dopiero na grażdankę, choć z niektórymi znakami łacińskimi. (...) Ostatnio powstało w tym mieście [Baku – przyp. autorki] nowe pismo „Sowietskaja turkologia”, zajmujące się ogólnymi problemami naukowymi tej gałęzi wiedzy. Ważne jest więc podkreślenie roli ośrodka azerbejdżańskiego, jako wiodącego w zakresie turkologii dla wszystkich zainteresowanych”²⁶.

Prof. Zajączkowski był żywo zainteresowany rozwijaniem stosunków naukowych z Uniwersytetem w Baku i wyrażał nadzieje na rozwój azerbejdżanistyki w ramach kierowanej przezeń Katedry Turkologii Instytutu Orientalistycznego UW, planował zaproszenie lektora i wymianę stypendialną. Wówczas plany te pozostały niezrealizowane ze względu na przedwczesną śmierć uczonego 6 kwietnia 1970 r. Swoje urzeczywistnienie znalazły po części dopiero obecnie – dzięki współpracy z ambasadą niepodległej już Republiki Azerbejdżanu z Zakładem Turkologii i Ludów Azji Środkowej studenci warszawskiej turkologii mają możliwość uczyć się języka azerbejdżańskiego i poznawać kulturę Azerbejdżanu, a pracownicy zakładu biorą udział w konferencjach naukowych organizowanych przez azerbejdżańskie uczelnie i placówki naukowe.

²⁶ M. Sieczkowski, *50-lecie Azerbejdżańskiego Uniwersytetu w Baku...*, s. 11.